

*РОМАНОВСЬКИЙ Олександр,
доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
завідувач кафедри педагогіки і психології управління
соціальними системами ім. академіка І. А. Зязюна,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
Україна*

*РЕЗНИК Світлана,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки і психології управління
соціальними системами ім. академіка І. А. Зязюна,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
Україна*

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ У СТУДЕНТІВ ВИЩОГО ТЕХНІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті проаналізовано результати педагогічного експерименту розвитку лідерського потенціалу у студентів ВТНЗ. Після проведення експерименту студенти експериментальної групи показали значно вищий рівень сформованості лідерського потенціалу, ніж студенти контрольної групи. Так, в експериментальній групі кількість студентів з високим рівнем розвитку цього утворення стала практично в три рази більшою (приріст 15,7 %), ніж у контрольній (приріст 4,9 %). Кількість студентів із низьким рівнем в експериментальній групі зменшилась на 23,4 %, а в контрольній – на 10,7 %. Результати експерименту дозволили зробити висновок, що розроблена психолого-педагогічна програма значним чином впливає на розвиток лідерського потенціалу студентів вищого технічного навчального закладу.

***Ключові слова:** лідерський потенціал, педагогічний експеримент, констатувальний, формувальний, контрольний етап педагогічного експерименту.*

Постановка проблеми та її актуальність. Розвиток лідерського потенціалу студентів ВТНЗ є важливою проблемою сучасної теорії й практики

вищої освіти, оскільки сприяє, з одного боку, особистісному розвитку майбутнього фахівця, а, з іншого – удосконаленню його професійної компетентності. Розкриття лідерського потенціалу студента дозволяє йому самореалізуватися, побудувати у майбутньому успішну кар'єру, досягнути високого рівня професійної майстерності. Лідерський потенціал ми розглядаємо як необхідну якість представника національної гуманітарно-технічної та управлінської еліти.

Дослідження проведено кафедрою педагогіки і психології управління соціальними системами імені академіка Івана Зязюна Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» у межах тематики «Розробка методології розвитку лідерського потенціалу національної гуманітарно-технічної та управлінської еліти в інформаційному суспільстві». В основу проекту покладено ідею формування представника національної управлінської гуманітарно-технічної еліти, лідерська позиція й інформаційна компетентність якого є передумовою досягнення успіху в майбутній професії. Особливістю проекту є його спрямованість не тільки на формування вузького елітарного прошарку фахівців, а й на розвиток всіх студентів як майбутньої національної еліти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми й на які спираються автори. Більшість закордонних та вітчизняних досліджень стосується розвитку лідерства у менеджменті (Дж. Антонакис, Л. Болман, Р. Л. Дафт, Б. Джордж, К. Левін, Х. Оуен, С. Пермінова, Р. Презиоси та ін.) [1-4 та ін.]. У дослідженнях вищої професійної освіти також найбільшу увагу зосереджено на розвитку лідерських якостей у майбутніх керівників (І. Драч, С. Калашнікова, В. Локшин, С. Новікова, В. Саляхов та ін.) [5-9 та ін.]. У той же час *недостатньо дослідженими* лишаються проблема розвитку лідерського потенціалу у студентів та спрямованість на розвиток лідерських властивостей не тільки у майбутніх менеджерів, але й в інших фахівців, зокрема майбутніх інженерів різної професійної спрямованості.

Тому **метою статті** є аналіз результатів педагогічного експерименту розвитку лідерського потенціалу у студентів вищого технічного навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Структура та складові дослідження розвитку лідерського потенціалу у студентів ВТНЗ передбачають:

- вивчення й аналіз педагогічної, психологічної, економічної літератури та літератури з менеджменту для розробки теоретичних засад розвитку лідерського потенціалу управлінської гуманітарно-технічної еліти у технічному університеті. Уточнення проблеми дослідження, розроблення програми й

методики дослідження, вивчення педагогічного досвіду і стану проблеми дослідження;

- визначення структурних компонентів лідерського потенціалу, критеріїв, показників та рівнів їх сформованості, розроблення психолого-педагогічної програми розвитку лідерського потенціалу, методики оцінки лідерських властивостей, проведення експериментальної оцінки рівня сформованості лідерського потенціалу студентів технічного ВНЗ;

- перевірку й узагальнення результатів експериментальної роботи, розробку й обґрунтування концепції розвитку лідерського потенціалу управлінської гуманітарно-технічної еліти.

Робочою гіпотезою проекту є припущення щодо можливості розвитку лідерських якостей і здібностей гуманітарно-технічної еліти на стадії професійної підготовки в університеті на підставі розробки і впровадження педагогічної системи з урахуванням педагогічних інновацій, яка має подолати основну суперечність сучасної системи освіти – між необхідністю цілеспрямованого формування лідерських якостей у студента та відсутністю цілісної психолого-педагогічної програми такої підготовки.

Основним педагогічним методом перевірки гіпотези дослідження виступає педагогічний експеримент, який передбачає діагностику рівня сформованості компонентів лідерського потенціалу та впровадження у навчальний процес вищого навчального закладу психолого-педагогічної програми розвитку структурних компонентів лідерського потенціалу та включає педагогічні інноваційні технології.

Експериментальна робота проводилася протягом 2015-2017 років. В експерименті взяли участь студенти таких факультетів НТУ «ХП»: фізико-технічного, технології органічних речовин, машинобудівного, інтегрованих технологій та хімічної техніки, енергомашинобудівного, а також економічного та соціально-гуманітарних технологій. Методами дослідження були анкетування, спостереження, опитування, тестування, метод експертних оцінок, самооцінка. В експерименті брало участь 417 студентів та 18 викладачів.

Серед методик психологічного тестування використовувались: «Методика діагностики мотивації на досягнення успіху» (Т. Елерса), «Опитувальник термінальних цінностей» (І. Г. Сенін), методика «Комунікативні та організаторські схильності (КОС-2)» (В. В. Синявський, Б. А. Федорішин), тест на емоційний інтелект «ЭМИн» (Д. В. Люсін).

Метою констатувального етапу експерименту був аналіз початкового рівня сформованості лідерського потенціалу у студентів.

Відповідно до структурних компонентів лідерського потенціалу було визначено критерії та показники його сформованості: мотиваційний (мотивація

досягнення успіху, ціннісні орієнтації, усвідомлення значущості розвитку лідерського потенціалу для успішної професійної діяльності); когнітивний (рівень знань теоретичних питань лідерства); особистісно-діяльнісний (організаційні, комунікативні, інтелектуальні уміння, а також: здатність до адаптивного управління, емоційний інтелект, морально-етичні якості).

Рівень сформованості лідерського потенціалу у студентів за кожним критерієм загалом визначався як середнє арифметичне кількісних результатів оцінювання студентів за кожним показником відповідного критерію. Результати розрахунків наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Рівень сформованості лідерського потенціалу у студентів за визначеними критеріями на констатувальному етапі експерименту, %

Критерії	Рівень сформованості		
	Високий	Середній	Низький
Мотиваційний	16,2	39	44,8
Когнітивний	22,3	41,7	36
Особистісно-діяльнісний	22,5	43,5	34

Таким чином, було визначено, що за мотиваційним критерієм розвитку лідерського потенціалу студенти продемонстрували переважно низький рівень, для значної кількості студентів характерним є середній рівень за цим критерієм. За когнітивним та особистісно-діяльнісним критерієм переважна кількість студентів мали середній та низький рівень сформованості.

Рівень сформованості лідерського потенціалу загалом визначався як середнє арифметичне рівня сформованості за кожним критерієм. Результати розрахунків показали, що високий рівень сформованості виявляється у 20,3 % студентів, середній рівень – у 41,4%, низький рівень – у 38,3%.

Таким чином, результати констатувального етапу експерименту показали, що приблизно однакова кількість студентів має низький та середній рівень сформованості лідерського потенціалу і тільки біля 20% – високий. Необхідною є цілеспрямована робота з підвищення рівня розвитку лідерського потенціалу у студентів вищого технічного навчального закладу. З метою проведення подальшого експерименту було утворено експериментальну (219 осіб) та контрольну (198 осіб) групу з приблизно однаковим рівнем розвитку лідерського потенціалу (табл. 2).

Таблиця 2

Рівень сформованості лідерського потенціалу у студентів

на констатувальному етапі експерименту

Групи	Рівень сформованості					
	Високий		Середній		Низький	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
Експериментальна	44	20,1	91	41,6	84	38,4
Контрольна	41	20,7	82	41,4	75	37,9

На формувальному етапі експерименту у професійну підготовку студентів експериментальної групи було впроваджено цілеспрямовану психолого-педагогічну програму розвитку лідерського потенціалу. Підготовка студентів контрольної групи відбувалась за традиційними методиками. Реалізація програми відбувалась за такими блоками: мотиваційний, соціально-адаптивний, стратегічно-професійний та включала реалізацію мети, принципів, етапів, методів, змісту формування готовності реалізовувати лідерський потенціал в сучасних умовах інформаційного суспільства. Програма передбачала застосування педагогічних технологій, тренінгів, спеціально розроблених вправ.

Метою контрольного етапу експерименту було порівняння рівня сформованості лідерського потенціалу у студентів контрольної та експериментальної групи до та після проведення експерименту та визначення на цій основі ефективності розробленої психолого-педагогічної програми розвитку лідерського потенціалу. Діагностика на контрольному етапі експерименту відбувалась з використанням тих самих методів, що й на контрольному.

Результати контрольного етапу експерименту за мотиваційним критерієм показано у табл. 3.

Таблиця 3

Рівень сформованості лідерського потенціалу у студентів за мотиваційним критерієм на контрольному етапі експерименту, %

Показники та рівні сформованості лідерського потенціалу за мотиваційним критерієм	Експериментальна група			Контрольна група		
	до експер.	після експер.	Приріст	до експер.	після експер.	Приріст
Мотивація досягнення успіху						
Високий	20,5	28,8	+8,3	21,2	23,2	+2
Середній	47	57	+10	47	51	+4

Низький	32,5	14,2	-18,3	31,8	25,8	-6
Ціннісні орієнтації						
Високий	12,8	24,2	+11,4	13	18,2	+5,2
Середній	38,4	53,9	+15,5	38,4	46,5	+8,1
Низький	48,9	22	-26,9	48,5	35,2	-13,3
Усвідомлення значущості розвитку лідерського потенціалу						
Високий	14,6	29,7	+15,1	15,2	19,2	+4
Середній	31,5	56,6	+25,1	31,8	38,9	+7,1
Низький	53,9	13,7	-40,2	53	41,9	-11,1

Як видно з таблиці, найбільші зміни відбулись у рівні сформованості у студентів такого показника мотиваційного критерію, як усвідомлення значущості розвитку лідерського потенціалу. Кількість студентів із низьким рівнем за цим показником знизилась на 40,2%, з високим – збільшилась на 15,1%. В контрольній групі у порівнянні з експериментальною відбулись значно менші зміни у рівні сформованості за показниками мотиваційного критерію.

Зміни у рівні знань студентів за когнітивним критерієм сформованості лідерського потенціалу показані у табл. 4.

Таблиця 4

Рівень сформованості лідерського потенціалу у студентів за когнітивним критерієм на контрольному етапі експерименту, %

Показник та рівні сформованості лідерського потенціалу за когнітивним критерієм	Експериментальна група			Контрольна група		
	до експер.	після експер.	Приріст	до експер.	після експер.	Приріст
Знання теоретичних питань лідерства						
Високий	21,9	42	+20,1	22,7	27,3	+4,6
Середній	41,6	47,1	+5,5	41,9	50	+8,1
Низький	36,5	10,9	-25,6	35,3	22,6	-12,7

Як видно з таблиці, зменшення кількості студентів із низьким рівнем сформованості знань теоретичних питань лідерства в експериментальній групі було майже вдвічі більшим, ніж в контрольній. Кількість студентів в експериментальній групі із високим рівнем знань після експерименту стало 42%, тоді як в контрольній – 27,3%.

Порівняння рівня сформованості в експериментальній і контрольній групі лідерського потенціалу за особистісно-діяльнісним критерієм до та після експерименту представлено у табл. 5.

Таблиця 5

Рівень сформованості лідерського потенціалу у студентів за особистісно-діяльнісним критерієм на контрольному етапі експерименту, %

Показники та рівні сформованості лідерського потенціалу за особистісно-діяльнісним критерієм	Експериментальна група			Контрольна група		
	до експер.	після експер.	Приріст	до експер.	після експер.	Приріст
Організаційні уміння						
Високий	7,3	19,2	+11,9	7,6	12,6	+5
Середній	28,3	51,1	+22,8	28,3	46,5	+18,2
Низький	64,4	29,7	-34,7	64,1	40,9	-23,2
Комунікативні уміння						
Високий	32	40,6	+8,6	31,8	35,8	+4
Середній	38,8	50,7	+11,9	38,9	43,9	+5
Низький	29,2	8,7	-20,5	29,3	20,3	-9
Інтелектуальні уміння						
Високий	35,2	49,8	+14,6	35,4	43,4	+8
Середній	46,1	39,3	-6,8	46,5	43,4	-3,1
Низький	18,7	10,9	-7,8	18,1	13,2	-4,9
Здатність до адаптивного управління						
Високий	6,4	27,4	+21	6,6	12,1	+5,5
Середній	42	35,2	-6,8	42,4	44,4	+2
Низький	51,6	37,4	-14,2	51	43,5	-7,5
Емоційний інтелект						
Високий	19,6	46,1	+26,5	19,7	34,8	+15,1
Середній	48,4	42,5	-5,9	48	44,9	-3
Низький	32	11,4	-20,6	32,3	20,2	-12,1
Морально-етичні якості						
Високий	32,9	43,8	+10,9	33,3	38,4	+5,1
Середній	57	48,9	-8,1	57	53,5	-3,5
Низький	10,1	7,3	-2,8	9,7	8,1	-1,6

Як видно з таблиці, найбільші зміни за особистісно-діяльнісним критерієм відбулись у студентів експериментальної групи за таким показником, як організаторські уміння (кількість студентів із низьким рівнем зменшилась майже на 35 %). Найменші зміни відбулись у рівні сформованості за морально-етичними якостями (кількість студентів експериментальної групи з високим рівнем за цим показником збільшилась на 10,9 %, з низьким – зменшилась на 2,8 %).

Результати розрахунків середнього арифметичного дозволили визначити, що у цілому за особистісно-діяльнісним критерієм у студентів відбулись найменші зміни, у порівнянні з мотиваційним та когнітивним критерієм (кількість студентів із низьким рівнем зменшилась на 16,6% в експериментальній групі та на 9,5% – у контрольній).

Середнє арифметичне рівня сформованості за кожним критерієм дозволило визначити рівень розвитку лідерського потенціалу загалом (табл. 6).

Таблиця 6

Рівень сформованості лідерського потенціалу у студентів на контрольному етапі експерименту, %

Сформованість лідерського потенціалу	Експериментальна група			Контрольна група		
	до експер.	після експер.	Приріст	до експер.	після експер.	Приріст
Високий	20,1	35,8	+15,7	20,7	25,6	+4,9
Середній	41,6	49,2	+7,6	41,4	47,2	+5,8
Низький	38,4	15	-23,4	37,9	27,2	-10,7

Як видно з таблиці, в експериментальній групі кількість студентів з високим рівнем розвитку лідерського потенціалу стала практично в три рази більшою (приріст 15,7 %), ніж у контрольній (приріст 4,9 %). Кількість студентів із низьким рівнем лідерського потенціалу в експериментальній групі зменшилась на 23,4 %, а в контрольній – на 10,7 %.

Висновок. Таким чином, результати експерименту продемонстрували, що розроблена психолого-педагогічна програма значним чином впливає на розвиток лідерського потенціалу студентів вищого технічного навчального закладу. Студенти експериментальної групи показали значно вищий рівень сформованості лідерського потенціалу після проведення експерименту, ніж студенти контрольної групи. Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку концепції розвитку лідерського потенціалу у студентів вищого технічного навчального закладу.

Список використаних джерел

1. Antonakis J. The Nature of Leadership / J. Antonakis, A. T. Cianciolo, R. J. Sternberg. - USA, CA: Sage Publications, 2004.- 438 p.
2. Дафт Р. Л. Уроки лидерства / Р. Л. Дафт – М. : Эксмо, 2008. – 480 с.
3. Джордж Б. Уроки выдающихся лидеров. Как развить и укрепить лидерские качества / Б. Джордж, П. Симс. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 352 с.
4. Пермінова С. О. Ефективне лідерство в умовах глобалізації ринку / С. О. Пермінова, В.О. Пермінова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2010. – Вип.17. – С. 59-66.
5. Драч І. І. Лідерство як основа управлінської діяльності сучасного керівника навчального закладу / І. І. Драч // Інноваційний потенціал світової науки – ХХІ сторіччя: матеріали ХХІІ Міжнар. Всеукр. наук.-практ. конф., , 20-27 травня 2015 р. – Запоріжжя, 2015. – С. 35–36.
6. Калашнікова С. А. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки управлінців-лідерів в умовах сучасних суспільних трансформацій: автореф. дис ... д-ра пед. наук: 13.00.06 «Теорія і методика управління освітою» / Світлана Андріївна Калашнікова. – Київ, 2011 . – 36 с
7. Локшин В. С. Формування лідерських якостей майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності в контексті процесу модернізації вищої освіти / В. С. Локшин // Духовність особистості. – 2013. – Вип. 1. – С. 109-120.
8. Новикова С. А. Развитие лидерских качеств будущих менеджеров в процессе профессиональной подготовки: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Новикова Светлана Антольевна. – Магнитогорск, 2009. – 211с.
9. Саляхов В. Ю. Формирование лидерских качеств студентов: на опыте подготовки менеджеров: дисерт. ... кандидат педагогических наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Саляхов В. Ю. – Волгоград, 2008. – 189 с.

Romanovskiy Olexandr, Reznik Svetlana

THE ANALYSIS OF RESULTS OF PEDAGOGIC EXPERIMENT ON LEADERSHIP POTENTIAL DEVELOPMENT IN STUDENTS OF TECHNICAL HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENT

Summary

The article contains the analysis of results of pedagogic experiment on leadership potential development in students of technical higher education establishments. After the experiment was over, the students in the experimental group

displayed a considerably higher level of leadership potential formation than those in the reference group. Thus, in the experimental group the number of students with a high level of the mentioned factor's formation has changed approximately by one-third (15.7 % growth) than that in the reference group (4.9 % growth). The number of students with low level of the viewed factor formation has decreased in the experimental group by 23.4 %, while in the reference group by 10.7 %. The experiment results have enabled us to come to a conclusion that the developed psychology-and-pedagogic program considerably influences the formation of leadership potential in students of a technical higher education establishment.

***Keywords:** leadership potential, pedagogic experiment, formation, check stage of a pedagogic experiment.*

Романовский Александр, Резник Светлана

**АНАЛИЗ РЕЗУЛЬТАТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ЭКСПЕРИМЕНТА
РАЗВИТИЯ ЛИДЕРСКОГО ПОТЕНЦИАЛА У СТУДЕНТОВ ВЫСШЕГО
ТЕХНИЧЕСКОГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ**

Аннотация

В статье проанализированы результаты педагогического эксперимента развития лидерского потенциала у студентов ВТНЗ. После проведения эксперимента студенты экспериментальной группы показали гораздо более высокий уровень сформированности лидерского потенциала, чем студенты контрольной группы. Так, в экспериментальной группе количество студентов с высоким уровнем развития этого качества стало практически в три раза больше (прирост 15,7%), чем в контрольной (прирост 4,9%). Количество студентов с низким уровнем в экспериментальной группе уменьшилось на 23,4%, а в контрольной – на 10,7%. Результаты эксперимента позволили сделать вывод, что разработанная психолого-педагогическая программа значительным образом влияет на развитие лидерского потенциала студентов высшего технического учебного заведения.

***Ключевые слова:** лидерский потенциал, педагогический эксперимент, констатирующий, формирующий, контрольный этап педагогического эксперимента.*